

Історія створення «Фундації»

Першого серпня 1941 року я був двадцятиоднорічним хлопакою, вивчав хімію на випускному курсі Колумбійського університету й уже три роки як професійно писав наукову фантастику. Я кваліфікувався на зустріч із Джоном Кемпбеллом, редактором журналу «Astounding», якому тоді продав уже п'ять творів. Мені кортіло розповісти йому нову ідею для науково-фантастичної оповіді.

Вона полягала в тому, щоб написати історичний роман про майбутнє, який розповідав би історію занепаду Галактичної Імперії. Напевно, мій ентузіазм виявився заразливим, бо Кемпбелл захопився так само, як і я. Він не хотів, щоб я обмежувався одним твором. Він забажав цілу серію, яка висвітлювала б увесь кількатисячолітній хаос поміж падінням Першої Галактичної Імперії та сходженням Другої. І над усім цим панувала б наука психоісторія, яку ми з Кемпбеллом ретельно обговорили між собою.

Перше оповідання було опубліковано в номері «Astounding» за травень 1942 року, а друге — у червневому випуску. Вони одразу ж зажили популярності, і Кемпбелл простежив, щоб до кінця десятиліття я дописав іще шість. Зростав і обсяг. Перший твір налічував лише дванадцять тисяч слів, а два з трьох останніх мали по п'ятдесят тисяч кожен.

Відтак я втомився від серії, покинув її та взявся за інше. Аж тут деякі видавництва почали випускати науково-фантастичні книжки у твердій обкладинці. Одним таким видавництвом була невелика напівпрофесійна фірма «Gnome Press». Вони надрукували мою серію про Фундацію у трьох томах: «Фундація» (1951), «Фундація та Імперія» (1952) та «Друга Фундація» (1953). Ці книжки нині знають як трилогію Фундації.

Серія була не надто успішна, бо «Gnome Press» не мали коштів, щоб її рекламувати й просувати. Я не отримав ані звітів, ані авторських виплат.

На початку 1961 року мій тодішній редактор у видавництві «Doubleday» Тімоті Селдіз повідомив, що отримав запит на передрук книг про Фундацію від іноземного видавця. Оскільки ці книжки видавали не в «Doubleday», він переказав запит мені.

— Не цікаво, Тіме, — знизав я плечима. — Я не отримую із цих книжок ані копійки.

Селдіз був нажаханий і негайно взявся викупати права у «Gnome Press» (які на той час уже конали). Так у серпні того року трилогія (разом із «Я, робот») стала власністю «Doubleday».

Відтоді серія «Фундація» злетіла, а з нею — і роялті. «Doubleday» надрукували трилогію в одному томі та розповсюджували її через «Книжковий клуб наукової фантастики». Завдяки цьому серія стала надзвичайно популярною.

На Всесвітньому науково-фантастичному конвенті 1966 року в Клівленді прихильників жанру попросили голосувати в категорії «Найкраща серія в історії». Тоді категорія вперше (і поки востаннє) потрапила до номінацій на премію «Г'юго». Трилогія Фундації виграла, що додало серії популярності.

Прихильники наполегливо просили мене продовжити серію. Я наполегливо, хоч і ввічливо, відмовлявся. Та все ж мені лестило, що люди, які на момент старту серії ще не народилися, зуміли нею захопитися.

Однак «Doubleday» поставилися до цього набагато серйозніше. Вони улещували мене двадцять років, однак запити ставали настійливішими та численнішими, і видавництво нарешті втратило терпіння. У 1981-му вони сказали мені, що я просто мушу написати ще один роман про «Фундацію», а щоб підсолодити вимогу, запропонували мені контракт із удесятеро більшим авансом, ніж зазвичай.

Я нервово погодився. Востаннє я писав про Фундацію тридцять два роки тому, а тепер маю вказівку подати сто сорок тисяч слів, удвічі більше, ніж у будь-якому попередньому томі, й майже втричі — ніж у будь-якій попередній окремій історії. Я перечитав трилогію, глибоко вдихнув і поринув у роботу.

Четверту книгу серії, «Межу Фундації», надрукували в жовтні 1982 року, і тоді сталася дуже дивна річ. Вона одразу опинилась у списку бестселерів «New York Times» і, що мене цілковито приголомшило, трималася там двадцять п'ять тижнів. Зі мною ще такого не бувало.

«Doubleday» одразу ж уклали зі мною контракт на наступні романи, і я написав два для іншої серії про роботів. А тоді пора було повертатися до Фундації.

Тож я створив «Фундацію та Землю» — роман, який підхоплює історію одразу ж після фіналу «Межі Фундації», і саме цю книжку ви зараз тримаєте в руках. Продивитися «Межу Фундації», щоб освіжити пам'ять, можна, але необов'язково. «Фундація та Земля» — це самостійний твір. Сподіваюся, він вам сподобається.

*Айзек Азімов
Нью-Йорк, 1986 р.*

Частина I ГЕЯ

Розділ перший Пошуки розпочато

1

— Навіщо я це зробив? — спитав Голан Тревіз.

Це не було нове запитання. Відколи він прибув на Гею, то постійно його собі ставив. Прокидався від міцного сну в приємній нічній прохолоді й відчував, як гуде в голові безшумним боєм крихітних барабанів: «Навіщо я це зробив? Навіщо я це зробив?»

Проте зараз він уперше мав нагоду спитати про це Дома, старійшину Геї.

Дом знав про напруження Тревіза, бо відчував матерію свідомості депутата, проте не реагував на нього. Гея в жодному разі не мала торкатися мозку Тревіза, а найкращим способом зберігати імунітет до спокуси було болісно ігнорувати свої відчуття.

— Що зробили, Треве? — перепитав він. Дом мав деякі труднощі з уживанням багатоскладових імен, але це не мало значення. Тревіз дедалі більше до цього звивав.

— Вирішив саме так, — мовив Тревіз. — Обрав Гею як майбутнє.

— Ви вчинили правильно, — підбадьорливо зауважив Дом. Він сидів, серйозно вдивляючись глибоко посадженими старечими очима в чоловіка з Фундації, який височів над ним.

— Ви так думаєте, — нетерпляче сказав Тревіз.

— Я/ми/Гея це знаємо. У цьому ваша цінність для нас. Ви здатні ухвалити правильне рішення за неповними даними, і рішення було ухвалено. Ви обрали Гею! Відкинули анархію Галактичної Імперії, побудованої на технологіях Першої Фундації, і так само анархію Галактичної Імперії, побудованої на менталіці Другої Фундації. Ви вирішили, що жодна з них не втримає стабільності надовго. Тож обрали Гею.

— Так. Саме так! Я обрав Гею, надорганізм, цілу планету зі спільною свідомістю та особистістю, де доводиться використовувати вигаданий займенник «я/ми/Гея», щоб висловити невисловлюване. — Тревіз нетерпляче міряв підлогу кроками. — І зрештою вона перетвориться на Галаксію, наднадорганізм, який поглине весь Чумацький Шлях.

Він зупинився, майже розлючено розвернувся до Дома й мовив:

— Я відчуваю, що вчинив правильно, як відчуваєте й ви, але ви бажаєте створення Галаксії, тож моє рішення вас влаштовує. Однак щось у мені цього *не* бажає, і через це я не можу так легко прийняти свою правоту. Я хочу знати, чому ухвалив це рішення, хочу зважити й оцінити його правильність і вдоволюнитися висновком. Просто відчувати недостатньо. Звідки мені знати, що я маю рацію? Який умисел дає мені рацію?

— Я/ми/Гея не знаємо, як ви доходите правильного рішення. Та чи аж так важливо це знати, якщо рішення вже є?

— Ви — речник цілої планети, чи не так? Спільної свідомості кожної краплинки, кожного камінчика, навіть рідкого ядра?

— Саме так, але ним може бути й будь-яка інша частина планети, якщо сила спільної свідомості в ній достатньо велика.

— І вся ця спільна свідомість згодна користуватися мною як чорною скринькою? Якщо працює, то знати, що всередині, не обов'язково? Мені це не до смаку. Не подобається бути чорною скринькою. Я хочу знати, що всередині. Хочу знати, як і чому я обрав Гею та Галаксію за майбутнє, щоб заспокоїтися та змиритися.

— Але чому вам так не до вподоби власне рішення? Чому ви не довіряєте йому?

Тревіз глибоко вдихнув і мовив тихо та рішуче:

— Бо я не хочу бути частиною надорганізму. Несуттєвим елементом, якого позбудуться, щойно надорганізм надумає, що це буде на користь цілому.

Дом замислено глянув на Тревіза.

— То ви б воліли змінити рішення, Треве? Ви ж знаєте, що можете.

— Я б цього хотів, але не можу вчинити так просто тому, що рішення мені не подобається. Щоб діяти, я мушу *знати*, правильне це рішення чи ні. Недостатньо просто *відчувати* його правильність.

— Якщо ви відчуваєте, що маєте рацію, значить, так і є. — Цей завше повільний і м'який голос чомусь змушував Тревіза шаленіти самим лише контрастом із його внутрішнім сум'яттям.

Тоді напівпошепки, долаючи нерозв'язне коливання між відчуттям і знанням, Тревіз сказав:

— Я мушу знайти Землю.

— Бо вона якось пов'язана з вашою палкою потребою знати?

— Бо це ще одна проблема, яка мене нестерпно тривожить, і я *відчуваю*, що між ними двома є зв'язок. Хіба ж я не чорна скринька? Я *відчуваю* зв'язок. Чи цього не достатньо, щоб ви прийняли це як факт?

— Можливо, — незворушно озвався Дом.

— Зважаючи, що минули тисячі років — можливо, тисяч двадцять, — відколи мешканцям Галактики востаннє було діло до Землі, як таке можливо, що ми всі забули планету, звідки походимо?

— Двадцять тисяч років — це більше, ніж ви гадаєте. Нам досі багато чого не відомо про ранню Імперію; ми й досі переказуємо майже напевно вигадані легенди й навіть віримо в них — бо замінити нічим. А Земля старша за Імперію.

— Але ж мають бути якісь свідчення. Мій добрий друг Пелорат збирає міфи та легенди про давню Землю, усе, що вдасться нашкребти з будь-якого доступного джерела. Це його професія і, що важливіше, його пристрасть. Ці міфи та легенди — усе, що є. Ніяких записів, ніяких документів.

— Документи віком двадцять тисяч років? Речі порохніють і зникають, або ж їх знищують у даремних війнах.

— Але ж мусять бути записи про записи — копії, копії копій та копії копій копій, корисні матеріали, молодші за двадцять тисячоліть. Їх стерли. У Галактичній бібліотеці на Тренторі мали бути документи, у яких ідеться про Землю. На них посилаються поважні історичні джерела, проте самих документів у Галактичній бібліотеці більше немає. Можна знайти посилання на них — але жодної цитати.

— Не забувайте, що кілька століть тому Трентор розграбували.

— Бібліотеку не чіпали. Її захищали агенти Другої Фундації. І саме вони нещодавно виявили, що матеріалів, пов'язаних із Землею, більше не існує. Їх нещодавно навмисне позбулися. Чому? — Тревіз припинив походжати та уважно зиркнув на Дома. — Якщо я знайду Землю, то дізнаюся, що саме вона приховує...

— Приховує?

— Приховує — або ж ховають її. Я відчуваю, що щойно це з'ясую, то знатиму, чому надав перевагу Геї та Галаксії над нашою індивідуальністю. Тоді, припускаю, я знатиму, а не відчуватиму, що маю рацію, а якщо таки маю, — він приречено знизав плечима, — тоді нехай так і буде.

— Якщо ви відчуваєте, що це так, — сказав Дома, — і відчуваєте, що мусите полювати на Землю, тоді, звісно, ми по змозі сприятимемо вам. Однак це допомога обмежена. Наприклад, я/ми/Гея не знаємо, де в неосяжному просторі світів, із яких складається Галактика, могла б розташуватися Земля.

— Попри це я маю шукати, — мовив Тревіз, — навіть якщо в нескінченному розсіпі зірок Галактики пошук здається марним і навіть якщо мені доведеться робити це наодинці.

2

Тревіза оточувала сумирність Геї. Температура була як завше комфортна, віяв приємний вітерець — свіжий, але не прохолодний. У небі пливли хмари, подекуди перешкоджаючи шлях сонячному світлу, і, безперечно, якщо рівень водяної пари на метр відкритої поверхні землі там чи деінде суттєво падав, для її відновлення не бракуватиме дощу.

Дерева росли на однаковій відстані одне від одного, як у фруктовому саду, і, поза сумнівом, так було в усьому світі. Землю та море населяла належна кількість рослин і тварин належно різноманітних видів, щоб створювати годящу екологічну рівновагу, і кількість їх усіх, ясна річ, розмірено коливалася довкола визнано оптимальної. Як і кількість людських істот.

З усіх об'єктів у Тревізовому полі зору непередбачуваним був лише його корабель, «Далека зірка».

Кілька людських компонентів Геї гуртом успішно прибрали й відремонтували зореліт. Запаси їжі та питва знову поповнили, умеблювання оновили чи замінили, механізми ще раз обстежили. Сам Тревіз ретельно перевіряв корабельний комп'ютер.

Підзаправлення не знадобилося, бо це був один із небагатьох гравітаційних кораблів Фондації, який живився енергією загального гравітаційного поля Галактики, а того було достатньо для забезпечення всіх можливих флотів людства на нескінченний час їхнього потенційного існування — і без помітного зниження потужності.

Три місяці тому Тревіз був депутатом Ради Термінуса — тобто членом законодавчого органу Фондації й за статусом

важливою особою в Галактиці. Чи справді це було лише три місяці тому? Мало не половину свого тридцятидворічного життя він обіймав цю посаду, а єдиною його турботою була точність Плану Селдона — чи правильно визначено наперед поступовий шлях Фундації від такого собі планетарного селища до галактичної величі.

Однак дещо не змінилося. Він досі був депутатом. Досі мав свій статус і привілеї, хіба що тепер навряд колись повернеться на Термінус, щоб заявити про своє право. У величезному хаосі Фундації він так само чужий, як і в компактній впорядкованості Геї. Він ніде не був удома й скрізь сирота.

Стиснувши зуби, Тревіз сердито запустив пальці в темне волосся. Перш ніж гаяти час на оплакування власної долі, він мусить знайти Землю. Якщо переживе ці пошуки, то матиме вдосталь часу, щоб сісти й порюмсати. Тоді в нього може бути навіть краща причина.

З рішучою незворушністю він почав згадувати.

Три місяці тому вони з Яновом Пелоратом, цим здібним і наївним ученим, покинули Термінус. Пелората, любителя старовини, спонукало до цього пристрасне бажання знайти давно загублену Землю, а Тревіз полетів із ним, скориставшись метою Пелората як прикриттям для своєї справжньої, чи так йому здавалося, цілі. Землю вони не знайшли, але знайшли Гею, і Тревіз постав перед вимушеною потребою ухвалити своє доленосне рішення.

Тепер уже він, Тревіз, розвернувся навспак і шукав Землю.

Що ж до Пелората, то він теж знайшов дещо неочікуване. Чорноволосу й темнооку Блісс, дівчину, яка була Геєю, — так само як і Дом, так само як і будь-яка тутешня піщинка чи травинка. Із вельми цікавою як на глибоко середній вік палкістю Пелорат закохався в жінку, більш ніж удвічі за себе молодшу, і жінку це, на диво, влаштовувало.

То було незвично, але Пелорат, вочевидь, став щасливий, і Тревіз сумирно постановив, що для кожної людини щастя

своє. У цьому й був сенс індивідуальності — якій через вибір Тревіза в усій Галактиці невдовзі буде покладено край.

Біль повернувся. Рішення, яке він ухвалив, яке мусив ухвалити, ні на мить не припиняло йому муляти й було...

— Голане!

Голос перервав Тревізові роздуми, і депутат, примружившись, підвів погляд у напрямку сонця.

— А, Янове, — щиро мовив він — іще й затим, щоб Пелорат не здогадався про гіркоту його думок. Він навіть спромігся на життєрадісність. — Бачу, вам вдалося відірватися від Блісс.

Пелорат похитав головою. Його шовковисте сиве волосся пестив ніжний вітерець, а похмуре видовжене обличчя канонічно зберігало видовженість і похмурість.

— Власне, старий друже, це вона запропонувала звернутися до вас щодо... щодо того, що я хочу обговорити. Звісно, не те щоб я сам не хотів із вами побачитися, проте вона, здається, мізкує хутчіше за мене.

— Усе гаразд, Янове, — всміхнувся Тревіз. — Схоже, ви тут, щоб попроситися.

— Ну, ні, не зовсім. Узагалі-то майже навпаки. Голане, коли ми з вами покинули Термінус, я мав намір знайти Землю. Я присвятив цьому завданню майже все своє доросле життя.

— І я продовжу його, Янове. Це завдання відтепер моє.

— Так, але також і моє. Досі моє.

— Але... — Тревіз підняв руку, охоплюючи непевним жестом світ навколо.

— Я хочу полетіти з вами, — раптово видихнув Пелорат.

— Ви ж це не серйозно, Янове. — Тревіз був приголомшений. — У вас тепер є Гея.

— Колись я повернуся на Гею, але не можу відпустити вас самого.

— Авжеж можете. Я здатен про себе подбати.

— Не ображайтеся, Голане, але вам бракує знань. Це я вичав міфи та легенди. Я можу вас спрямувати.

— І покинете Блісс? Та годі вам.

Щоки Пелората зайнялися рум'янцем.

— Мені не дуже цього хочеться, старий друже, але вона сказала...

— Невже вона намагається позбутися вас, Янове? — спохмурнів Тревіз. — Вона мені обіцяла...

— Ні, ви не розумієте. Прошу, вислухайте мене, Голане. Вам властива ця бентежна вибухова манера перестрибувати до висновків ще до того, як дослухаєте. Знаю, це ваш сильний бік, і в мене, здається, деякі труднощі зі стислим висловлюванням думок, але...

— Що ж, — лагідно мовив Тревіз, — тоді просто повністю перекажіть мені думку Блісс у будь-який зручний для вас спосіб, а я обіцяю бути дуже терплячим.

— Дякую, і оскільки ви вже збираєтеся бути терплячим, я, мабуть, просто скажу все як є. Бачите-но, Блісс теж хоче полетіти.

— *Блісс* хоче полетіти? Ні, я знову вибухаю. Я не вибухну. Скажіть-но, Янове, чому Блісс хоче летіти з нами? Я питаю спокійно.

— Вона не каже. Сказала, що хоче поговорити з вами.

— Тоді чому вона не тут, га?

— Гадаю... тобто я *гадаю*... вона вважає, що ви від неї не в захваті, Голане, і вагається, чи можна до вас звернутися. Я зробив усе, що міг, друже, аби запевнити її, що ви проти неї нічого не маєте. Я не повірю, що хтось може бути про Блісс не найкращої думки. Та все ж вона хотіла, щоб я, так би мовити, порушив питання. Чи можу я переказати, що ви готові з нею побачитися, Голане?

— Авжеж, я побачуся з нею просто зараз.

— І будете розважливим? Розумієте, друже, вона на цьому наполягала. Сказала, що це надзвичайно важливо і вона мусить летіти з вами.

— Вона не казала, чому так, правда?

— Ні, але якщо вона вважає, що мусить летіти, отже, так вважає і Гея.

— Що означає, що я не маю відмовлятися. Чи не так, Янове?

— Так, Голане, гадаю, не маєте.

3

Уперше за свої недовгі гостини на Геї Тревіз потрапив до будинку Блісс — який тепер дав прихисток і Пелоратові.

Він швидко роззирнувся. На Геї житла зазвичай були прості. Суворої погоди тут майже не було, температура на цій конкретній широті завжди панувала помірна, ба навіть тектонічні плити, якщо їм треба було зсунутися, робили це дуже делікатно, тож не було сенсу споруджувати будинки для хитромудрого захисту чи підтримання комфортних умов у некомфортному доквіллі. Можна сказати, уся планета була будинком, що мусив забезпечувати прихисток своїм мешканцям.

Дім Блісс у тому планетарному будинку був невеликий: на вікнах — заслінки замість скла, а меблі нечисленні та витончено практичні. Стіни прикрашали голографічні зображення: на одному з них позував доволі приголомшений і зніяковілий на вигляд Пелорат. Губи в Тревіза смикнулися, але він спробував не виказати здивування й узявся ретельно поправляти свій пояс.

Блісс за ним спостерігала. Вона не всміхалася, як зазвичай, радше здавалася серйозною. Погляд широких темних очей був ясний, а волосся спадало на плечі ніжною чорною хвилею. Лише позначені червоним повняві губи надавали їй обличчю трохи кольору.

— Дякую, що прийшли зі мною побачитися, Треве.

— Янов дуже палко просив за вас, Бліссенобіарелло.

— Гідна відповідь, — коротко всміхнулася Блісс. — Якщо ви називатимете мене Блісс, пристойним односкладовим

іменем, я спробую вимовляти ваше повністю, Тревізе. — Вона майже нечутно затнулася на другому складі.

Тревіз підняв праву руку.

— Така домовленість годиться. Я пам'ятаю про геянську звичку використовувати односкладові частинки імені у побутовому обміні думок, тож якщо ви час від часу називатимете мене Тревом, я не ображуся. Та все ж мені буде комфортніше, якщо ви спробуєте казати *Тревіз* якомога частіше — а я казати му *Блісс*.

Тревіз вивчав її, як робив завжди, коли зустрічався з нею. Як особистість це була дівчина, трохи старша за двадцять років. Проте як частині Геї їй були тисячі років. Це ніяк не позначалося на її зовнішності, але часом впливало на манеру мови та атмосферу, яка неминуче її оточувала. Чи хотів він цього для всіх істот? Ні! Точно ні, і все ж...

— Я перейду до суті, — сказала Блісс. — Ви наголосили, що бажаєте знайти Землю...

— Я говорив із Домом, — відповів Тревіз, рішуче налаштований не поступатися Геї та постійно наполягати на власному погляді на речі.

— Так, але говорячи з Домом, ви говорили з Геєю та кожною її частиною, зокрема зі мною.

— Ви чули, як я говорив?

— Ні, бо не слухала, однак якби пізніше звернула увагу, змогла б згадати, що ви сказали. Прошу, прийміть це й дозвольте продовжити. Ви наголосили, що бажаєте знайти Землю і що це важливо. Я не розумію цієї важливості, однак вам властиво мати рацію, тож я/ми/Гея мусимо прийняти ваші слова. Якщо ця місія має критичне значення для вашого рішення щодо Геї, вона має таке саме значення й для Геї, тож Гея мусить вирушити з вами — хоча б щоб спробувати вас захистити.

— Коли ви кажете, що Гея мусить вирушити зі мною, то маєте на увазі, що ви маєте вирушити зі мною. Чи не так?